

Folkeskolen mellem land og by i Nordsjælland 1920-1925

FORFATTER: Hans Jørgen Winther Jensen, Ph.d. ved Historisk Institut på Københavns Universitet 1998. Museumsinspektør og arkivleder ved Museum Nordsjælland.

EMNEORD: Skolehistorie, velfærdshistorie, forstad, landkommuner, 1900-1925

Abstract

This article is meant to be a first contribution of a greater project concerning the local welfare history of Nordsjælland. It deals with the local history of the “The Danish State School”, which was and is partly run by local authorities, in two municipalities I the period 1900-1925. The central questions are: is progress being made towards free taxpaid education and teaching materials for all children? If that is the case, who made these reforms? The working class and their political representatives or the middle classes and their representatives? Another question is whether this school is being reformed to make it possible to pass an examination which qualifies for further education (grammar school).The two examples, which have been investigated empirically, show that progress are being made towards free, taxpaid education and teaching materials. Furthermore this school is being improved on and it is made possible to qualify for further education within “The Danish State School.”

Projektets hypotese og relevans

Artiklen her er tænkt som første led i et større projekt om nordsjællandsk velfærdshistorie og nordsjællandsk identitet. Der argumenteres derfor for betydningen af en lang række af problemstillinger, som det er hensigten at behandle i projektet. I artiklen vil jeg imidlertid fokusere på folkeskolen, og jeg vil ydermere koncentrere mig om to problemer: Hvordan og af hvem gennemførtes det kvalitetsløft, som nogle skolevæsener fik omkring 1920? Kan man med rimelighed tale om, at de lokale skolevæsener oplevede et lille skridt frem mod den universalistiske folkeskole?¹

Den danske folkeskole er en af velfærdsstatens vigtigste institutioner, og det er som sådan, den vil blive behandlet her. Hvor vigtig den er, fremgår ikke bare af, at der anvendes mange ressourcer på den; men også af den opmærksomhed, den er genstand for fra såvel politikernes side som fra befolkningens side. Desuden gør alene det, at 77 procent af børn i den undervisningspligtige alder undervises i folkeskolen, denne institution meget vigtig.

Traditionelt skelner skolehistorikere mellem landsbyskoler og købstadsskoler. Ja, man kan faktisk skelne mellem to forskellige linjer i den skolehistoriske forskning, og eksistensen af disse to linjer hidrører fra det forhold, at skolelovgivningen skelnede mellem landkommuner og købstadskommuner helt indtil 1958, hvor den nye skolelov gennemførte en ligestilling mellem land og by. Det er ikke stedet her at gå i detaljer med forskellen, som vil blive uddybet senere. Blot er det vigtigt at vide, at købstadsskolerne underviste i flere fag, i flere timer pr. elev og havde en lavere klassekvotient end de såkaldte landsbyordnede skoler, hvor man desuden som oftest kun gik i skole hver anden dag og det i klasser med flere årgange sammen.

En lang række kommuner var imidlertid nok landkommuner i lovens forstand; men samtidig havde de karaktertræk, der mindede om købstæder. Det er min hypotese, at skolevæsenet i disse kommuner i en stor del af 1800-tallet og 1900-tallet havde en hybrid form. De fungerede i praksis som en blanding af landsbyordnede og købstadsordnede skolevæsener, inden 1958-loven slog helt igennem, således at hverken den historieforskning, der fokuserer på landsbyskolen eller den historieforskning, der fokuserer på købstadsskolen, indfanger det specielle ved disse skolevæsener.

Artiklens relevans udspringer ikke alene af, at den udfylder dette hul i den skolehistoriske forskning, men i lige så høj grad af, at den nuancerer synet på velfærdsstatens historie ved at analysere og beskrive lokale forhold og lokale aktørers rolle. Det er et forsøg på at se velfærdshistorien nedefra. Vel at mærke et forsøg på at beskrive de lokale forhold og de lokale aktørers aktive deltagelse i velfærdshistorien, ikke udelukkende at se dem som genstand for statslig regulering ovenfra.

Velfærdsstaten eller velfærdssamfundet er en del af dansk identitet, og de fleste diskussioner og markeringer af samfundsmæssig relevans i Danmark i 2019 har en eller flere rødder i eller betydninger for det velfærdssamfundsmæssige felt i bred forstand; men opfattelserne af, hvad det er eller bør være, og ikke mindst holdningerne til fænomenet, er vidt forskellige. I den forbindelse er det yderst relevant at

¹ I Andersen: *Den universelle velfærdsstat* behandles begrebet universalisme. Jeg bruger ordet universalistisk i en snæver betydning.

undersøge, om man kan spore en lokal dimension, en regional variation, i holdningerne til velfærdsstaten eller velfærdssamfundet gennem tiden. Man kan således lidt tilspidset spørge: Er der, eller har der historisk set været, forskel på holdningerne i velfærdshistoriske spørgsmål på henholdsvis Vestegnen, i de københavnske forstæder vest for København og i Nordsjælland?²

Forskningsdiskussion

Siden 1970'erne har velfærdsstaten været til politisk diskussion. Det har affødt en interesse for velfærdsstaternes historie i Europa og i Danmark. I den forskning, som er udsprunget heraf, har man diskuteret, hvad der konstituerer en velfærdsstat. Hvad er kernen i en velfærdsstat? Hvornår er disse kerneinstitutioner blevet skabt? Hvilke drivkræfter lå der bag disse institutioners opståen? Var det anonyme strukturer og processer? Eller kan historikerne sætte navn på aktørerne?

Det nyeste danske bidrag til denne forskning er *Dansk Velfærdshistorie* bind 1-6 med en redaktion bestående af Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen. Heri behandles uddannelsespolitikken, herunder skolehistorien, ikke. Det skyldes tilsyneladende kun, at man har måttet begrænse sig til udvalgte områder i velfærdshistorien, ikke at forfatterne mener, at dette ikke hører til velfærdsstatens historie³. I dette store værk ses udviklingen af den danske velfærdsstat fra oven. Jeg vil derimod behandle skolehistorien som en del af velfærdshistorien set fra neden, fra det kommunale niveau. I den relevante nyere skolehistoriske forskning kan der skelnes mellem forskellige linjer/tendenser. Eksistensen af to hovedlinjer i forskningen skyldes, som sagt, at der frem til 1958 gjaldt forskellige love, regler og praksis for henholdsvis skoler på landet og i købstæderne.

For det første er der de værker, som udelukkende beskæftiger sig med den danske skole på landet. Den vigtigste repræsentant er her Gunhild Nissens disputats fra 1972, *Bønder, skole og demokrati. En undersøgelse i fire provstier af forholdet mellem den offentlige skole og befolkningen på landet i tiden ca.1880-1910*. Hendes hovedkonklusion er dels, at landbefolkningen erkendte nødvendigheden eller ønskeligheden af skolekundskaber, og at den også accepterede, at skoleundervisningen blev varetaget af det offentlige og dels, at der stadig bestod en konflikt mellem skolens krav og befolkningens evner eller vilje til at honorere dem. Der var konflikt mellem landbrugserhvervets og skoleundervisningens interesser; men konflikten blev ikke akut, fordi udviklingen i erhvervet muliggjorde længere skoletid.

Erik Nørres artikel fra 2009 med titlen "Hvorfor blev skoleloven af 1937 først gennemført i 1950'erne og 1960'erne?" drejer sig om, hvordan landsbyskolerne med mange forhindringer over en lang periode blev opgraderet, så der blev skabt et ensartet grundlag for adgangen til realklasserne, senere 8.-10. klasse og gymnasium. For Nørr er der ingen tvivl om, at 1958-skolelovene, der langt om længe ophævede forskellen på land og by i skolemæssig henseende, var banebrydende for velfærdssamfundets udfoldelse, men at

² I Ipsen: ... *herfra min verden går* findes beskrivelser af lokale identiteter.

³ I Petersen og Petersen (red.): *Dansk Velfærdshistorie*, I, 28, nævnes det, at man har måttet fravælge at behandle nogle områder, derunder uddannelsesområdet, selvom det kunne have været ønskeligt at inddrage dem. I det store værks sidst udkomne bind, (jf. Johansen og Holten: 'Velfærdsstaten i tal', 86 ff.) findes dog statistik for uddannelsesforhold.

mange af hovedelementerne var forberedt tidligere, og at en del af disse først blev gennemført fuldt ud langt senere.

Afrundingsvis skal det siges, at denne forskningsretning har kastet mange artikler og monografier af sig. Her er kun nævnt de for min problemstilling vigtigste.

Den anden hovedlinje i forskningen er værker, der beskæftiger sig med skolen i de danske købstæder. Søren Kolstrups ph.d.-afhandling fra 1996 er den, for dette projekt, vigtigste. Titlen er *Velfærdsstatens rødder. Fra kommunesocialisme til folkepension*, og det er da også inden for rammerne af velfærdsstatens bredere historie, at Kolstrup beskæftiger sig med skolens historie. Han fastholder, at forklaringen på den nordiske/danske velfærdsstats opståen skal findes på såvel struktur- som aktørniveau. Hvad angår den drivende kraft bag de reformer, der på lokalt plan skabte rødderne til velfærdsstatens skole ca. 1900-1920, er Kolstrup meget klar. Det var en række socialdemokratiske lokalpolitikere, som repræsentanter for arbejderklassen, der i alliance med forskellige borgerlige grupper og eksperter af forskellig slags, lagde grunden til velfærdsstatens skole 1900-1920. På nationalt plan blev den dog først gennemført langt senere. Projektet her er meget inspireret af Kolstrups afhandling, men det er et åbent spørgsmål, hvor stor en rolle socialdemokratiske lokalpolitikere spillede i de kommuner, der her skal undersøges. Det er i hvert fald naturligt at nævne, at Petersen i *Dansk Velfærdshistorie* påviser, at den danske agrare middelklasse, bønderne, og deres parti Venstre, spillede en afgørende rolle ved danske velfærdsstats fødsel.⁴

Peter Baldwin beskæftiger sig med den europæiske velfærdsstats klassebasis 1875-1975. Han kritiserer den fortolkning, som Kolstrup er eksponent for, der knytter velfærdsstaten til arbejderklassen og dens politiske repræsentanter. Baldwin, der for Danmarks vedkommende støtter sig til Petersen, mener, at de forskellige typer af middelklasser i de undersøgte lande til forskellige tider også havde interesse i og fik gevinst ud af velfærdsstaten.⁵

Ning de Coninck-Smiths disputats *For barnets skyld. Byen, skolen og barndommen 1880-1914* bygger på empirisk materiale fra tre købstæder Esbjerg, Holbæk og Nakskov. Det er forfatterens hovedsynspunkt, at synet på barnet i den pågældende periode ændredes, og at dette medførte skolereformer i de nævnte byer - ja, vel i alle danske købstæder. På den ene side er det relevant for projektet her at være opmærksom på ændringer i synet på barndommen, som det kom til udtryk lokalt. På den anden side falder det uden for denne artikels fokus.

I Kruchow, Larsen og Perssons temaopdelte værk *Bidrag til den danske skoles historie* behandles de lokale forholds betydning for skolen, ligesom skolen ses som en del af Socialdemokratiets velfærdsprojekt. Begge emner behandles dog kun kort.

⁴ Se Petersen et al: 'Frem mod socialhjælpsstaten', 311-90, hvor der overbevisende argumenteres for, at aldersomsforsørgelsesloven (1891) var et resultat af pres fra gårdmændene. Den lov hvilede på det universalistiske princip, se Petersen et al: 'Frem mod socialhjælpsstaten', 359. Se desuden samme forfatters artikel: Petersen: 'Gårdmandsvenstre – velfærdsstatens far'.

⁵ Baldwin: *The Politics of Social Solidarity*, 55-65 og 288-299.

Børnenes placering i forhold til arbejdsmarkedet havde og har stor betydning for skolen. Emnet har kastet en nordisk debat af sig, og jeg vil også inddrage det i den konkrete beskrivelse af nordsjællandske skoleforhold.

Dansk Skolehistorie. Hverdag vilkår og visioner gennem 500 år er et bredt kulturhistorisk værk. Et gennemgående træk er, at der skelnes mellem landsbyskolerne, købstadskolerne og de københavnske skoler. I bind 3 nævnes dog, at skolegangen i nogle af de voksende landsbyer kom til at ligne købstædernes. Til forskel fra dette store værk vil projektet her fokusere på skolens historie som et led i velfærdshistorien.⁶ Hvis vi vender os fra den skolehistoriske forskning på det nationale niveau til den skolehistoriske forskning på det lokale niveau i de her relevante kommuner, er det vigtigste værk Henriette Kragh Jacobsens bog *Fredensborg Skole 1906-2006*. Henriette Kragh Jacobsen ser udviklingen af Fredensborg Skole som en ubrudt succeshistorie og tillægger befolkningsudviklingen og ændringer i skolelovgivningen afgørende betydning for den lokale udvikling.

Værket er empirisk velfunderet, og forfatteren har brugt det væsentligste arkivalske materiale. Ud fra mit synspunkt er det desuden en stor fordel, at forfatteren gør en del ud af udviklingen i Asminderød-Grønholt i almindelighed. Det gælder det politiske miljø og moderniseringsprocessen i starten af 1900-tallet. Omvendt koncentrerer Henriette Kragh Jacobsen sig om en af sognekommunens skoler – Fredensborg Skole, hvor jeg ønsker at beskrive hele kommunens skolevæsen. En anden og vigtigere forskel er, at jeg sætter skolevæsenets udvikling i et velfærdshistorisk perspektiv, hvor Kragh Jacobsen primært forholder sig til det lokale perspektiv.⁷

⁶ Søren Kolstrup skriver i sin anmeldelse af tredje bind af *Dansk Velfærdshistorie*, at forfatterne aldrig systematisk diskuterer, om skolen var på vej fra en standsskole til en folkeskole. Jeg er enig med Kolstrup på dette punkt. Se: Kolstrup: 'Anmeldelse', 220.

⁷ Jacobsen: *Fredensborg Skole*, 7. *Fredensborg-Humlebæks årbog* for 2007 er et temanummer omhandlende Humlebæk skole. Heri findes Bent Skov Larsens artikler. Larsen: 'Sletten skole 1907-1926', 19-23; Larsen: 'Sletten skoles udvidelse 1929'.

Fig. 1: Dette postkort viser den bymæssige bebyggelse i Hørsholm. Bygningen til venstre er Hørsholm Rådhus fra 1918. Bygningen viser, at politikerne gerne ville fremstå med større pomp og pragt end man kunne forvente af en almindelig landkommune. Fotografiet er taget før 1932. (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalarkiv.)

Projektets problemstillinger

Som nævnt er det min hypotese, at skolevæsenet i landkommuner med bymæssig bebyggelse udviklede sig på en måde, der adskilte sig fra såvel landsbyskolerne som købstadsskolerne, havde en hybrid form. Og det centrale spørgsmål bliver: Hvordan udviklede disse lokale skolevæsen sig, og hvem var de vigtigste lokale aktører? Og i forlængelse heraf bliver det vigtigt at spore lokale særtræk, der kan vise sig at være dele af en lokal identitet.

Kolstrup beskæftiger sig med folkeskolens udvikling i et velfærdshistorisk perspektiv. Hans empiriske grundlag er materiale fra Esbjerg, Nakskov, Århus og København - altså bykommuner. Men hvordan forholdt det sig i resten af landet? I de fleste landkommuner lod reformerne sandsynligvis vente på sig - indtil lovene af 1937 og 1958 blev implementeret; men der fandtes mange kommuner, som på den ene side var landkommuner i lovens forstand, men på den anden side havde bymæssige karaktertræk. De var så mange, og de mente, at de havde så specielle interesser, at de dannede deres egen kommunale organisation mellem købstædernes og landkommunernes. Organisationen hed Fællesorganisationen af landkommuner med bymæssig bebyggelse. Den havde 72 medlemmer, med små 200.000 indbyggere ved stiftelsen i 1915.

Ideelt set burde jeg have beskrevet og analyseret skoleforholdene i alle disse kommuner for at kunne bekræfte eller afkræfte min hypotese. Det kan jeg ikke, men starter med udvalgte kommuner i Nordsjælland. Hvis man sætter lighedstegn mellem Nordsjælland og det gamle Frederiksborg Amt havde Fællesorganisationen af landkommuner med bymæssig bebyggelse ni kommuner som medlemmer. Det var Hørsholm, Tikøb-Hornbæk-Hellebæk, Asminderød-Grønholt, Lillerød, Farum, Helsing-Valby, Birkerød, Frederiksborg Slotssogn, Søborg-Gilleleje. Yderligere fem kommuner fra den nordlige del af Københavns

Amt på grænsen til Frederiksborg Amt var medlemmer. Det drejede sig om Værløse, Søllerød, Lyngby-Taarbæk, Gentofte og Gladsaxe.⁸

Det er min hypotese, at skolevæsenet i disse kommuner i en del af 1800-tallet og 1900-tallet havde en hybrid form bl.a. i kraft af, at lovgivningen gav mulighed for, at landkommuner havde købstadsordnede skoler. Skolevæsenet i disse kommuner fungerede i praksis som en blanding af landsbyordnede og købstadsordnede skolevæsener, inden 1958-loven slog helt igennem, således at hverken den historieforskning, der fokuserer på landsbyskolen eller den historieforskning, der fokuserer på købstadsskolen, indfanger datidens praksis i disse skolevæsener.

Fig 2: Foto af Hørsholm Skole, der stod færdig i 1897. Fotografiet her er taget mellem år 1900 og 1910. (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalarkiv).

Fig 3: Fredensborg Skole efter 1906. (Fredensborg Arkiverne)

Som test af hypotesen er det min hensigt at undersøge skolevæsenets udvikling i en række nordsjællandske forstadskommuner. Her i artiklen vil jeg dog indskrænke mig til Hørsholm og Fredensborg, som i 2007 opstod ved en sammenlægning af Karlebo og Fredensborg, der indtil 1972 hed Asminderød-Grønholt. Som nævnt i indledningen er artiklen tænkt som det første led i et større projekt om nordsjællandsk velfærdshistorie og nordsjællandsk identitet. Hvis man vil undersøge folkeskolens lokale historie i et velfærdshistorisk perspektiv, rejser der sig en række spørgsmål, hvoraf kun nogle få vil blive belyst her i artiklen; men for at demonstrere, i hvilken sammenhæng min undersøgelse skal ses, vil jeg her pege på nogle af disse spørgsmål, selvom de ikke vil blive behandlet yderligere i denne artikel.

I en beskrivelse og analyse af den landsbyordnede skole kommer man ikke uden om begrebet skolegangsordning. Begrebet dækker antallet af skoledage pr. uge henholdsvis i sommer- og vinterhalvåret, inden der blev gennemført undervisning hver dag. Det er relevant at undersøge de lokale skolevæsener med henblik på at belyse følgende spørgsmål: Hvilke skolegangsordninger fandtes der? Hvornår, hvorfor og

⁸ Fællesorganisationen af Landkommuner med Bymæssig bebyggelse. Rigsarkivet (herefter RA). Her findes en liste over organisationens medlemmer. Den er ikke dateret, men findes i materialet om stiftelsen. Foreningen udspang af utilfredshed med erhvervsbeskatningen, som efter foreningens mening dobbeltbeskattede personer, som boede i en kommune, men drev erhvervsvirksomhed i en anden.

af hvem blev de ændret? Hvornår indførtes hverdagsundervisning? Hvad var baggrunden? Hang skolegangsordningen sammen med det lokale arbejdsmarked? Hang den sammen med andre forhold i lokalsamfundet?

Traditionelt var undervisningen fælles for drenge og piger i landsbyskolerne. Sandsynligvis fordi der var så få børn, at en kønsadskilt undervisning ville være uforholdsmæssig dyr. Omvendt undervistes de to køn hver for sig i købstæderne. Var undervisningen i de undersøgte kommuner kønsintegreret eller kønsadskilt? Hvad var baggrunden for praksis på området?

I 1899 vedtoges en ny lov for folkeskolen, og i 1903 vedtoges den såkaldte alment skolelov, der indførte mellem skolen. Hvordan blev de implementeret i kommunerne?

Hvor stor en andel af børnene frekventerede henholdsvis offentlig og privat skole? Hvilken holdning havde politikerne/kommunen til privat undervisning? Hvilken rolle havde de private skoler? Var de mere progressive end den offentlige skole?

Fik kvindernes valgret til kommunalbestyrelserne i 1908 betydning for det lokale skolevæsen? Indførelsen af mellem skolen og senere den praktiske mellem skole bør på samme måde blive undersøgt for at svare på spørgsmålene: Hvem gennemførte reformerne og hvorfor?

To af de væsentligste spørgsmål i skolens historie i et velfærdshistorisk perspektiv vil blive belyst på basis af empirisk materiale i det følgende. Det drejer sig for det første om det kvalitetsløft, som nogle skoler oplevede ved at gå fra at være landsbyordnede til at være købstadsordnede omkring 1920. Hvordan skete det og hvem gennemførte ændringerne? Hvad var baggrunden? Specielt fokus vil der være på aktørerne - hvem var de? Var det her Socialdemokratiet, som repræsentant for arbejderklassen, der var hoveddrivkraften i skiftende alliancer med borgerlige partier og forskellige grupper af eksperter, som Kolstrup kommer frem til i sine byer. Eller var det grupper fra middelklassen? Hvordan forstod disse aktører sig selv og deres rolle?

For det andet drejer det sig om spørgsmålet om, hvorvidt ændringerne af skoleforholdene i 1920'erne var et skridt frem mod en universalistisk folkeskole med gratis undervisning og undervisningsmidler.

Alle disse problemstillinger antyder, hvordan en mere udfoldet lokal skolehistorie i velfærdshistorisk perspektiv efter min mening bør se ud; men her i denne korte artikel vil fokus være på to problemer, som jeg vil koncentrere mig om. For det første indførelsen af købstadsordnede skoler. Og for det andet indførelsen af gratis undervisning og undervisningsmidler i to kommuner – Hørsholm og Asminderød-Grønholt. Asminderød-Grønholt skiftede navn til Fredensborg-Humlebæk i 1972 og i 2007 fusionerede kommunen med Karlebo til Fredensborg.

Artiklens centrale problemstillinger

På de foregående sider har jeg forsøgt at argumentere for relevansen af en skolehistorisk undersøgelse af landkommuner med bymæssig bebyggelse i et velfærdshistorisk perspektiv, og jeg har forsøgt at placere det i en forskningssammenhæng, ligesom jeg har peget på en lang række af problemer, der burde undersøges empirisk. Jeg vil imidlertid i denne lille artikel indsnævre fokus meget. Dels vil jeg koncentrere

mig om to kommuner - nemlig Hørsholm og Asminderød-Grønholt, der i dag er en del af Fredensborg Kommune. Dels vil jeg koncentrere mig om de to ovennævnte spørgsmål, der kan sammenfattes i et spørgsmål: nærmede den kommunale skole i de pågældende kommuner sig en universalistisk folkeskole?

I 2014 fejrede vi, at det var 200 år siden, at der blev udstedt fem anordninger, der skulle regulere skoleforholdene i det danske monarki; men det giver ikke mening at tale om folkeskolen allerede fra 1814, for de undervisningspligtige børn gik i vidt forskellige skoler, alt efter om de boede på land eller i by, ligesom der var forskel på skolegangen for børn af fattige eller rige forældre, og ordet folkeskole optræder da også første gang i en lovtekst fra 1899 - nemlig i "Lov om forskellige forhold vedrørende Folkeskolen". Den lov gjaldt hele Danmark, såvel by som land som landkommuner med bymæssig bebyggelse, så i lovgivningens forstand havde man en folkeskole – også i de nævnte kommuner. Jeg mener imidlertid ikke, at man kan sige, at der var tale om en folkeskole i praksis.

I landkommunerne fandtes den landsbyordnede undervisning. Her blev de undervisningspligtige børn mellem 7 og 14 undervist i to eventuelt fire klasser på tværs af deres alder. Klassekvotienten var højere end i købstæderne og fagrækken kortere. I de landsbyordnede skoler var der ikke undervisning, der kunne føre til eksaminer, der gav adgang til videregående uddannelser. Så skulle et landbobarn have en eksamen, måtte forældrene have ressourcer til at lade barnet frekventere den nærmeste købstadsordnede skole eller en privat skole.

I købstæderne bestod den offentlige skole dels af en skole, hvor forældrene betalte for undervisningen og dels af en gratis skole, kaldet friskole, for dem, hvis forældre ikke kunne betale. I friskolen rådede man over langt færre ressourcer og kunne derfor kun give de fattige børn en undervisning af lavere kvalitet end i betalingsskolen. Desuden fandtes i købstæderne og i en vis udstrækning i landkommunerne private skoler, der blev drevet som forretninger, hvor forældrene derfor skulle betale.

Med almenskoleloven af 1903 indførtes den såkaldte mellemskole og dertil hørende mellemskoleeksamen, der gav adgang til realeksamen eller studentereksamen. Denne skoleform indførtes imidlertid ikke i de landsbyordnede skoler og langt fra i alle offentlige købstadsordnede inden 1920. Derimod tog mange private skoler denne form til sig som en ny indtægtskilde.

Som det fremgår, gik de danske børn ikke i den samme skole. Skolegangen afspejlede skellet mellem land og by og klasseforholdene i henholdsvis by og på land. Dette gjaldt også adgangen til en videregående uddannelse, ligesom adgangen til en videregående uddannelse i høj grad var socialt betinget.

Hvornår og hvordan ændredes dette skolevæsen, så man med en vis ret kan sige, at alle danske børn gik i den samme skole og i princippet fik de samme muligheder for uddannelse? Og hvem gennemførte disse ændringer? Disse spørgsmål vil jeg forsøge at belyse for de udvalgte kommuners vedkommende.

Som udgangspunkt for undersøgelsen er det nyttigt at se nærmere på, hvordan denne problematik er blevet behandlet af førromtalte Kolstrup. Han mener, at den danske velfærdsstats kvalitative træk blev formet før efterkrigstidens (Anden Verdenskrig) højkonjunktur i tre perioder og uddyber med at sige:

”For det første kommunesocialismens periode fra 1900 til 1920, der foregreb en senere tids velfærdstræk. Skolen og det moderne hospital blev institutioner for alle samfundets borgere, socialhjælpen fik mindre almissepræg end tidligere, og boligen blev en integreret del af reformpolitikken”.⁹

Hvad angår aktørerne – altså svaret på spørgsmålet: Hvem kan tage æren for, eller hvem har ansvaret for velfærdspolitikken, siger Kolstrup, at Socialdemokratiet var den udfarende kraft bag de politiske kompromisser, som skabte de danske velfærdslove; men på lokalt plan forholdt det kompromis sig anderledes i de såkaldt røde byer, hvor partiet, som indehaver af det politiske flertal, undertiden kunne realisere dele af sit program.¹⁰

Afgørende for at forstå, hvorfor Kolstrup daterer udformningen af den danske velfærdsstats kvalitative træk til kommunesocialismens periode 1900-1920, er selvfølgelig de kriterier, han lægger til grund for sin definition af velfærdsstaten. Det drejer sig om universalisme, skattefinansiering, medborgerrettigheder og forebyggende initiativer. Da disse principper blev omsat i praksis, betød det, som Kolstrup ser det: *”Skøn almisse og filantropisk indsats blev nu i stigende omfang afløst af hjælp efter behov og borgerrettigheder, og byens skole samt hospital gjort til fælles institutioner for alle borgere”*.¹¹

I sin konklusion kommer han nærmere ind på sammenhængen mellem det lokale og nationale. Han mener ikke, at der går en lige linje mellem reformerne i de socialdemokratisk dominerede kommuner og velfærdsreformerne på nationalt plan. Så langt fra; men han mener kort sagt, at der i en række danske købstadskommuner i perioden 1900-1920 gennemførtes en række skolereformer, som foregreb senere tiders nationale lovgivning, der skabte velfærdsstatens danske folkeskole. Og han mener vel at mærke, at den vigtigste aktør i gennemførelsen af reformerne på kommunalt plan var den socialdemokratiske arbejderbevægelse.¹²

På baggrund af Kolstrups synspunkter vil jeg undersøge, om der i Hørsholm og Asminderød-Grønholt i første fjerdedel af 1900-tallet gennemførtes skolereformer, der rummede elementer, som pegede fremad mod senere tiders velfærdsstatslige skole. Det drejer sig i første omgang om universalismen og skattebetalingen. Blev den kommunale skole en skole for alle betalt via skatterne? Og i bekræftende fald vil jeg undersøge, hvem de centrale aktører var? Hvem havde ansvaret for, eller hvem kunne tage æren for, disse reformer? – disse fremskridt frem mod en folkeskole såvel af navn som af gavn.

⁹ Kolstrup: *Velfærdsstatens Rødder*, 35.

¹⁰ Kolstrup: *Velfærdsstatens Rødder*, 36 og 235

¹¹ Kolstrup: *Velfærdsstatens Rødder*, 40. Se desuden den malende beskrivelse på side 234.

¹² Kolstrup: *Velfærdsstatens Rødder*, 444.

Fig. 4: Hørsholm Kommuneskole. Lærerpersonalet 1922. Bagerste række fra venstre: Louis Krogen, Fabritius, F.V. Tryde, Hansigne Hintze, frk. Hartung, Gunnar Gunge, H.C. Rosted, Hans Hvilsted, en vikar. Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalkiv. Forreste række fra venstre: Marie Nielsen (stående), Elisabeth Høiriis, Johanne Bricka, Bent Christensen, frk. Kallehauge, Niels Bahn, overlærer C. Mørch. (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalkiv)

Fig. 5: Forskolen i Rungsted 1915. Th. lærer Hvilsted. (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalkiv)

Centrale begreber

I analysen af det historiske empiriske materiale benytter jeg mig af moderne, nutidige begreber. Velfærdsstat er det centrale begreb, og i vurderingen af udviklingen af denne er begreber som universalisme og skattefinansiering vigtige, selvom de først bliver dækkende i anden halvdel af 1900-tallet.¹³

Jeg tillader mig også at bruge det forkætrede begreb fremskridt. Jeg bruger det dog ikke i en universalhistorisk betydning, men udelukkende i en veldefineret snæver betydning om ændringer i de lokale skolevæsen, der peger frem mod en folkeskole med gratis, skattefinansieret fælles skolegang for

¹³ Se note 1, hvad angår universalisme.

alle som udtryk for, at kommunens valgte repræsentanter havde besluttet, at undervisningen af børn i den undervisningspligtige alder skulle varetages af det offentlige.

Gunhild Nissens metodiske overvejelser er vigtige for projektet her. Hun skriver, at folkeskolens historie ikke dækkende kan udforskes ud fra lovgivningens og centralmagts synsvinkel; men at den heller ikke kan skrives udelukkende ved selv et stort antal lokalhistoriske undersøgelser. Den kan skrives ved en kombination af lokalstudier under relevante synsvinkler og bearbejdelse af det store ensartede talmateriale, der ligger om folkeskolens forhold.

Analysen af udviklingen i de udvalgte skolevæseners sker med udgangspunkt i en beskrivelse af den lokale kontekst.

Når det drejer sig om de centrale spørgsmål: Hvorfor udviklede de lokale skolevæsen sig, som de gjorde, og hvem var aktørerne, vil projektet ikke på forhånd lægge sig fast på et af de mulige teoretiske perspektiver, men forholde sig eklektisk til forskellige teorier.

Materiale

Skolekommissionernes forhandlingsprotokoller i de kommunale arkiver giver et indblik i skolevæsenernes problemer og væsentlige ændringer i disse. Sognerådets forhandlingsprotokoller og sager er de centrale kilder til beslutninger om det lokale skolevæsen.

Skoledirektionen havde det overordnede tilsyn med skolevæsenet, hvad der gør dets arkiv vigtigt for projektet; men det har ikke været muligt her at finde det forventede arkivalske materiale.

I Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet findes approberede skoleplaner, der viser overordnede planer for kommunernes skolevæsen, ligesom ministeriets arkiv rummer de såkaldte skoleberetninger, som er årlige indberetninger til ministeriet om skolevæsenets tilstand i de enkelte kommuner.

De lokale aviser havde stærke partipolitiske bindinger. Derfor kan de bruges til at identificere partiernes holdninger.

Endelig rummer de lokalhistoriske arkiver relevant materiale af privat proveniens samt et stort billedmateriale.

Hørsholm

Jeg har i anden sammenhæng beskrevet de ændringer, der skete med Hørsholms Skolevæsen omkring 1920. I samme artikel behandles forhistorien og konteksten.¹⁴ Det vil jeg ikke gentage her. Blot vil jeg pege på nogle få pointer i den historie.

Hørsholm Kommune var en landkommune; men havde også bymæssige karaktertræk. Ja, den havde endog store industrier inden for sine grænser og lige på den anden side af kommunegrænsen til nabokommunen Birkerød. Kommunen var da også et aktivt medlem af Fællesorganisationen af Landkommuner med

¹⁴ Jensen: 'Brudstykker af Hørsholms skolehistorie', 16-24.

bymæssig bebyggelse fra organisationens stiftelse i 1915. Desuden er det vigtigt at nævne, at kommunens indbyggertal steg kraftigt i den relevante periode. I 1901 boede her 1.656 indbyggere. I 1916 var tallet steget til 2.644, for i 1921, at være oppe på 3.058, således, at befolkningstallet i denne periode steg med næsten 85 %.¹⁵

Reformen af Hørsholms skolevæsen bestod kort fortalt i, at kommunen simpelthen overtog den private Hørsholm Kost- og Realskole og indførte et købstadsordnet skolevæsen med mellemskole og realskole.¹⁶ Dermed fik det kommunale skolevæsen et kvalitetsløft. At det var det, de toneangivende politikere ville, antydes af en udtalelse fra den daværende sognerådsformand, apoteker Paul Scheel. Han siger på et møde 9.februar 1920, hvor man behandler kommunens fremtidige skole: *"Hørsholm Skolevæsen vil, saasnart vi kan faa Penge, blive et 1`Klasses Skolevæsen."*¹⁷

Fig 6: Realklassen 1914, på Hørsholm Kost og realskole. Personerne er Herman Bahn, Robert Nielsen Walther Kannevorf Wilhelm Bang og Karen Marie Olsen. (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalkiv)

¹⁵ Folketal, areal og klima. 1901-60, 100-101.

¹⁶ Udviklingen i lønnen for henholdsvis kommunalt ansatte og privat ansatte lærere gav de kommunalt ansatte et forspring på grund af lovgivning. Dette gav de private skoler et rekrutteringsproblem og et økonomisk problem. Det er måske en del af baggrunden for, at den private skole i Hørsholm bliver solgt til kommunen. Hverken i artiklen fra 2014 (Jensen: 'Brudstykker af Hørsholms skolehistorie') eller her har jeg haft mulighed for at undersøge det nærmere.

¹⁷ Protokol over Forhandlinger uden for Sogneraadet. Journal 1927-33.10/42-44. Sogneraadet 1861-1941. Hørsholm Kommune, RA. Paul Scheel siger det ganske vist i en situation, hvor han forsøger at få Birkerød til at binde sig til at sende elever, og dermed penge, til det nye skolevæsen; men han lader jo handling følge ord. H.C. Rosted, der var lærer i den private skole, som kommunen overtog, og blev ansat i den kommunale senere, skrev senere i et utrykt manus, at ændringerne i skolevæsenet var et led i den politik, der skulle gøre Hørsholm til den ideelle udflytterkommune. Se: Rosted: 'Fra Almueskole til folkeskole', 21.

Fig. 7: Apoteker Paul Scheel, konservativt medlem af sognerådet 1913-21. Sognerådsformand 1914-21. (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalarkiv)

Her vil jeg først og fremmest undersøge, hvorvidt reformen var udtryk for det, som Kolstrup kalder universalisme – altså om den offentlige kommunale skole som følge af reformen blev skolen for alle med bopæl i kommunen uanset køn, indkomst eller tilknytning til arbejdsmarkedet. Endvidere om denne skole var skattefinansieret og i den forstand gratis for den enkelte, således at man kan sige, at den var udtryk for, at det offentlige påtog sig skoleopgaven på fællesskabets vegne. Kort sagt om den offentlige skole blev folkeskole ikke bare af navn, men også af gavn.¹⁸

Kernen i reformen kom til udtryk i skoleplanen, og om den skoleplan for Hørsholms skolevæsen, der blev approberet af undervisningsministeriet 19. november 1920, kan man i hvert fald sige, at den ikke var udtryk en universalistisk tankegang.¹⁹ Der indførtes betaling for børn, der gik i mellem- og realskolen. Betalingen afhang af forældrenes skattepligtige indkomst, således at for indtægter under 5.000 kr. om året var skolegangen gratis; men for indtægter derover steg betalingen fra 4 kr. om måneden til 16 kr. om måneden for indtægter over 16.000 kr. Dog var der reduktion i betalingen, hvis en forsørger havde flere end et barn. Bøger og undervisningsmateriel var kun gratis for børn, der fik gratis undervisning.

Skoleplanen betød altså slet ikke, at skolegangen blev en universel og skattefinansieret gratis ydelse. Ud fra et 2019-synspunkt, hvor enhver ændring i og af folkeskolen kaster debat af sig, er det nærliggende at

¹⁸ Kolstrup: Velfærdsstatens Rødder, 16.

¹⁹ Journalsager 14.1.0/1-2. Sogneraadet 1861-1941. Hørsholm Kommune, RA. Skoleplanen er hverken dateret eller underskrevet; men den sammenhæng, hvori dokumentet, optræder sandsynliggør, at det er en afskrift eller kopi af den originale skoleplan. Desværre findes den ikke, hvor den burde være, nemlig i Undervisningsministeriet 1920-34. Skoleplaner m.v. Købstæder m.v. paa Øerne. Her findes skoleplanen fra 1922, som vil blive omtalt senere. I *Hørsholm Avis* omtales under 3.april forslaget til skoleplan og den indtægtsgraderede betaling omtales. Den oprindelige plan fra findes heller ikke i: Skoledirektionen. Lyng-Kronborg Herreds Provsti. RA.

forvente, at spørgsmålet om betaling af skolepenge i den offentlige skole affødte meget debat i lokalsamfundet, så lad os lede efter tegn på en sådan.

Fig. 8: Murer Vald. Witt (1878-1960) socialdemokratisk medlem af sognerådet 1913-25. (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalarkiv)

Fig. 9: Overlærer Hans Hvilsted 1885-1964. Socialdemokratisk medlem af sognerådet 1917-1921. (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalarkiv)

Emnet berøres kort under nogle drøftelser mellem repræsentanter for Hørsholm og Birkerød sogneråd i forbindelse med Hørsholm Kommunes overtagelse af den private realskole 9. februar 1920. Hørsholm sogneråd ville sikre sig, at Birkerød betalte for de af kommunens børn, der i fremtiden ville gå i den nye kommunale mellem- og realskole. Da Birkerøds repræsentant, H. Hansen, gerne vil vide lidt mere om formen for den kommunale realskole, svarer den konservative sognerådsformand Paul Scheel: *"En gratis Underskole, derefter Mellem-skole og senere Realklassen"*.²⁰ Scheel skelner helt klar mellem den obligatoriske undervisning, som skal være gratis, og mellem-og realskolen.

Socialdemokratiets synspunkt kommer frem i *Nordsjællands Socialdemokrats* referat fra sognerådsmødet 16. februar:

"Efter en kort diskussion hvorunder Sogneraadsformanden oplyste at Skolepengene i Mellem og Realklassen efter Kommunens overtagelse vilde blive ansat efter samme regler som ved Statsskolerne talte Hvilsted og Wissing stærkt anbefalende denne for Kommunen saa betydelige Sag. Wissing takkede

²⁰ Skoleordningen. 1. Møde Aar 1920 den 9. februar. Protokol over Forhandlinger uden for Sognerådet 1927-1933 m.m. Hørsholm Kommune. RA.

Fig. 10: Vognmand Th. Wissing socialdemokratisk medlem af sognerådet 1917-21. (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalarkiv)

Fig. 11: Frederik Nielsen (Socialdemokratiet) medlem af sognerådet/kommunalbestyrelsen 1921-1954. Formand for sognerådet 1943-1946. Redaktør, f. 11/12-1881, d. 24/8-1958. (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalarkiv)

Udvalget for denne Indstilling af Forslaget, der var i nøje Overensstemmelse med det af Socialdemokraterne i Fjor fremsatte Forslag.”²¹

Wissing og Hvilsted var socialdemokratiske medlemmer af sognerådet. At de lokale socialdemokrater på den måde kan bakke op om et kommunalt skolevæsen, der medfører betaling af skolepenge, er overraskende, for i partiets principprogram fra 1913 kræves i § 6 vederlagsfri skoleundervisning og adgang til den højere og højeste undervisning uden hensyn til ydre kår.²² Endvidere hed det i den lokale partiforenings valgavis i anledning af kommunevalget i 1913:

”Socialdemokratiet ønsker, at Skoleundervisningen meddeles i en fælles Skole for alle Børn, og hvor ethvert Barn kan faa saa fyldig Undervisning, som deres Evner tillader, til Realeksamen, Studentereksamen, og mulig videre, uden Hensyn til Forældrenes Kaar. De Fripladser, som Kommunen raader over i de private Skoler, for dens Tilskud til disse, er et lille, om end kun lille og svagt, skridt her hen imod.

Socialdemokraterne har da ogsaa hævdet, at disse Fripladser fortrinsvis skuldes tildeles flittige og velbegavede Børn fra Kommuneskolen, hvis Forældre ikke selv har Raad til at give dem en Undervisning, der svarer til Børnenes Evner. ”²³

²¹ Nordsjællands Socialdemokrat, 18. februar 1920.

²² Socialdemokratiets principprogram 1913, <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/socialdemokratiets-principprogram-1913/> [11.11.2019].

²³ Valgavis for Hørsholm, Birkerød og Bloustrød Kommuner. Udgivet af de socialdemokratiske Foreninger. Marts 1913. Valgavisen er udgivet i anledning af kommunevalget i 1913. I den tilsvarende valgavis, der blev lavet op til kommunevalget i 1917 hævdes, at Socialdemokratiet har foreslået, at de private skoler (Hørsholm Private Realskole og Rungsted Kostskole) skulle stille fripladser til

På den baggrund kan man roligt sige, at partiet såvel på centralt plan som lokalt havde som mål at få skabt en folkeskole efter universalistiske principper. Desuden var partiet på vej frem og sigtede helt klart efter

flere mandater i sognerådet, hvor man allerede havde 5 af rådets 11 pladser. Så man kunne have forventet, at partiet agiterede mod betalingsmodellen i overensstemmelse med partiprogrammet.²⁴ En gennemgang af den lokale partiforenings forhandlingsprotokol for 1915-1928 viser, at man ikke brugte særlig meget tid på arbejdet i sognerådet i dette forum overhovedet. Og når man gjorde, var det sociale spørgsmål, der var på tapetet. Kun en enkelt gang hedder det: *“Der udspandt sig nogen diskussion om Skoleforholdene”*.²⁵

I henholdsvis den konservative *Hørsholm Avis* og *Nordsjællands Socialdemokrat* udspandt der sig derimod en strid om skolesagen generelt. Som citeret ovenfor hævdede det socialdemokratiske medlem af sognerådet vognmand Th. Wissing, at det forslag, der nu var blevet vedtaget, var i nøje overensstemmelse med et forslag, som partiet havde fremsat året tidligere. Wissing vil altså tage æren for den nye reform; men her har man gjort regning uden vært, for sognerådsformanden tager til genmæle i *Hørsholm Avis* under 10.marts 1920. Avisen skriver, at sognerådsmanden: *“paatalte at ‘Socialdemokraten’ vilde tilsnige sig Æren af den nye Skoleordning som kommende fra deres Parti. Det foreliggende Resultat var ikke Følge af nogen Tvang, men skyldtes udelukkende det gode Samarbejde mellem Sogneraadets to Grupper.”*

Det har ikke været muligt at finde det forslag til ændring af skolevæsenet, som det socialdemokratiske sognerådsmedlem Wissing omtaler ovenfor; men man kan i hvert fald roligt fastslå, at socialdemokraterne og de borgerlige kappes om at tage æren for skolereformen, selvom Scheel er påfaldende tilbageholdende i sin retorik, og der er vel at mærke ingen diskussion af, at reformen medfører indførelse af betalingsskole i den kommunale skole, hvad der stod i modsætning til det socialdemokratiske partiprogram.

Forklaringen på, at Socialdemokratiet alligevel støtter reformen, findes måske i en artikel i *Nordsjællands Socialdemokrat* fra 7/3 1920. Artiklen er vendt mod stiftelsen af Rungsted Kostskoles Forberedelsesskole, senere Rungsted Private Realskole, i foråret 1920. Heri hedder det under overskriften enhedsskolen: *“Som det vil være bekendt har Hørsholm Sogneråd vedtaget at gennemføre Enhedsskolen fra Begyndelsen af næste Skoleaar, altsaa efter Sommerferien og har dertil ved 1. Behandling vedtaget at købe Hørsholm Realskole. Alle mindrebemidlede hilser naturligvis med Glæde denne Ordning, hvorved netop alle Eleverne fra Skolens Begyndelse stilles paa lige Fod og enten Forældrenes Indtægt er stor eller lille maa de alle begynde i den samme Underskole, hvorfra først deres Evner senere bestemmer Overgangen til Mellem og Realskolen.*

rådighed for børn fra kommuneskolen for hele det beløb, som kommunen støttede med. Kommunevalget i 1921 er så præget af en total konflikt mellem Socialdemokratiet og den borgerlige fællesliste omkring kommunens økonomi, at partiets valgavis slet ikke nævner enkelte politikområder. Se: Valgavis for Hørsholm, Birkerød og Bloustrød Kommuner udgivet af de socialdemokratiske Foreninger 1913, 1917 og 1921, Fredensborg Arkiverne (herefter FA).

²⁴ I Forhandlingsprotokol, 23/10 1917. Forhandlingsprotokoller 1905-1959. Socialdemokratisk Forening for Hørsholm.

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (herefter ABA) anføres, at bestyrelsen beslutter at købe *“Bresemanns bog om Nakskov under socialistisk Styre”*. Bresemann var manden bag indførelsen af den fælles skole i den røde by – Nakskov. Jf. Kolstrup: *Velfærdsstatens Rødder*, 75-84.

²⁵ Forhandlingsprotokol, 24/4 1922. Forhandlingsprotokoller 1905-1959. Socialdemokratisk Forening for Hørsholm. ABA.

Alle vegne hvor denne demokratiske Skoleordning er gennemført, har der imidlertid med mere eller mindre Held været gjort Forsøg paa fra en vis Klasse Borgere at forringe Enhedsskolen ved at oprette særlig private Underskoler. At et saadant Forsøg ogsaa vilde blive foretaget her i Kommunen, følte vi os ganske overbevist om, men overfor Skolemænd, hvor vi fremsatte dette, er der bleven bestemt pointeret at dette ikke vilde ske.

Nu viser det sig alligevel, at vi havde Ret i vor Formodning, idet en del Beboere har stiftet en Forberedelsesskole beregnet paa Elevernes Overgang i Rungsted Kostskole som fra 1.april overgaar til Statsskole.

Det næste Skridt, der fra disse Beboeres Side vil blive foretaget, er lige saa sikkert et Andragende til Sogneraadet om under en eller anden Form at give et større Tilskud til denne Skole, og her er det vi i Tide gerne vil raabe et Varsko til Sogneraadet.”²⁶

Læser man denne artikel i sammenhæng med den ovenfor beskrevne historie om Socialdemokratiets rolle i reformen, hvor Hørsholm Kommune overtager den private Hørsholm Kost- og Realskole, er det klart, at partiets vigtigste mål er at skabe en skole, hvor alle skolepligtige børn starter sammen i en fælles gratis skattefinansieret underskole. Selvfølgelig ønsker partiet også, at børnenes videre færd i skolen skal være uafhængig af forældrenes forhold og kun afhænge af børnenes evner; men det vigtigste er den fælles skolestart. Dermed er historien om betaling i den kommunale skole imidlertid ikke slut.

Ved kommunevalget 11. marts 1921 gik Socialdemokratiet tilbage fra fem til fire medlemmer af sognerådet. Den borgerlige liste fik syv mandater. Det er bemærkelsesværdigt, at alle de borgerlige medlemmer var nyvalgte. I opstillingsprocessen for den borgerlige fællesliste havde man opstillet nye kandidater og set bort fra de hidtidige medlemmer af sognerådet. Det mest bemærkelsesværdige var fravalget af den hidtidige frontfigur og sognerådsformand Scheel, der er citeret flere gange ovenfor, og som spillede en vigtig rolle i skolesagen.²⁷

Om det er resultatet af kommunevalget eller andre forhold, der har spillet ind, vil jeg lade ligge her; men kommunen ændrer politik i spørgsmålet om skolepenge. På skoleudvalgsmødet den 20. juni 1921 blev det enstemmigt vedtaget at fremsætte et forslag til ændring af skoleplanen for sognerådet,

”... saaledes at al Undervisning bliver gratis for Kommunens Børn, hvorimod Skolebøgerne maa anskaffes af Forældrene. Dog kan der i enkelte Tilfælde efter Ansøgning til Sogneraadet ogsaa gives gratis Bøger”.²⁸

²⁶ Nordsjællands Socialdemokrat 7. marts 1920.

²⁷ *Nordsjællands Socialdemokrat* omtaler med slet skjult skadefryd flere uenigheder i den borgerlige lejr. Jf. *Nordsjællands Socialdemokrat* 18. september 1920; *Nordsjællands Socialdemokrat* 24. februar 1921, *Nordsjællands Socialdemokrat* 4. marts 1921. Det har ikke været muligt at finde noget uddybende i den konservative avis - *Hørsholm Avis*.

²⁸ Brev fra skoleudvalget til sognerådet. Journalsager 1911 14-5-2 1940 14-1-6. Sogneraadet, Hørsholm Kommune. RA.

Fig. 12: Axel Karl Anders Nielsen (1876-1928) var konservativt medlem af Hørsholm Sogneråd og af det skoleudvalg, der i enighed indstillede til sognerådet, at gøre undervisningen i det kommunale skolevæsen gratis. (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalarkiv)

Fig. 13: Planteskoleejer Jens Bornø (1873-1949) konservativt medlem af sognerådet og sognerådsformand 1921-1937) (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalarkiv)

Denne indstilling vedtages af sognerådet allerede den 30. juni 1921 og approberes af ministeriet i foråret 1922.²⁹ I denne skoleplans §6 hedder det:

”Al Undervisning er gratis for de i Kommunen hjemmehørende Børn. Undervisningsmateriale er kun gratis for Grund – og Hovedskolens Børn, hvorimod Bøger og Undervisningsmateriale ellers maa betales af Forældrene og kun er gratis naar Sogneraadet efter Andragende har bevilget saadant, hvilket kun i enkelte Tilfælde vil kunne forvente.”³⁰

Som det forhåbentlig fremgår, var der bred politisk enighed omkring reformen, og det er svært at sige, hvorfra initiativet kom. Den gruppe af personer, der sad i sognerådet og dermed havde det politiske ansvar, bestod helt overvejende af folk fra byerhvervene. Blandt disse var selvstændige næringsdrivende og folk tilhørende det højere borgerskab godt repræsenteret, hvorimod almindelige lønmodtagere var underrepræsenterede. Det samme gjaldt kvinder.

²⁹ Forhandlingsprotokol under 30/6 1921 og 3/3 1922. Sogneraadet, Hørsholm Kommune. RA. Se desuden: Skoleplaner, amtvis ordnede 1920-1934, Børne- og Undervisningsministeriet. RA.

³⁰ Skoleplaner, amtvis ordnede 1920-1934, Børne- og Undervisningsministeriet. RA.

Fig. 14: Hørsholm Sogneråd 1917-1921 fotograferet på Hørsholm Skole, hvor man holdt møde før rådhuset blev bygget. Personerne er fra venstre: Ekspedient Chr. Jensen, Nordsjællands Socialdemokrat, Hørsholm (ikke medlem af sognerådet), birkefuldmægtig Gunnar Glarbo, Hørsholm, urmager Jul. Larsen, Hørsholm, tømrermester N.R. Larsen, Mikkeltorg, Fru Marie Træde, Hørsholm, ukendt person, apoteker Paul Scheel, sognerådsformand, murer V. Witt, Vallerød, assistent Oluf Jørgensen, Vognmand Th. Wissing, Hørsholm, kommunelærer Hans Hvilsted, Hørsholm. (Museum Nordsjælland. Hørsholm Lokalarkiv)

Hørsholm Sogneråd vedtager enstemmigt og uden diskussion en vigtig reform af det kommunale skolevæsen i 1920. Den kommunale skole bliver købstadsordnet. Reformen indebærer et løft af skolen, så den kommer til at omfatte mellem- og realklasser. Reformen sker ved, at kommunen overtager den Private Hørsholm Kost og Realskole. Efter reformens gennemførelse kappedes de borgerlige og Socialdemokratiet om at tage æren for den. Og det vil jeg tolke som et udtryk for, at den var et kompromis mellem Socialdemokratiet og de borgerlige. Mellem Socialdemokratiets ønske om en fælles, gratis og skattefinansieret underskole for alle og de borgerliges ønske om at skabe en attraktiv offentlig skole, der kunne give adgang til videre uddannelse i gymnasiet.

Reformen indebar indtægtsgraderet betaling for deltagelse i undervisningen i mellem – og realklasserne. Det var i modsætning til det socialdemokratiske principprogram, men gav ikke anledning til mislyde. Det samme gjaldt det forhold, at det forudsattes, at forældrene betalte for undervisningsmaterialer til børn i mellem- og realskolen. Tilsyneladende var det vigtigste for Socialdemokratiet, at grundskolen var fælles for alle. Så betød det mindre for partiet, at eksamensskolen var en betalingsskole.

Efter kommunevalget i foråret 1921, hvor de borgerlige vandt et mandat, vedtog sognerådet at ændre skoleplanen, så det blev gratis at følge undervisningen også i mellem- og realklasserne. Dog bibeholdtes betalingen for undervisningsmaterialer for mellem- og realskolen. Alt dette skete uden den store politiske

diskussion, selvom man kan se oprettelsen af det, der blev til Rungsted Private Realskole, som en reaktion herpå.³¹

Den kommunale skole i Hørsholm var ikke blevet en folkeskole med den reform, jeg her har behandlet, men det var tæt på. Der skulle stadig betales for bøger og undervisningsmateriale for børn i mellem- og realskolen, hvis forældrene ikke ville stå med hatten i hånden og søge sognerådet om gratis bøger og undervisningsmidler.³² Desuden betød skabelsen af Rungsted Private Realskole i 1920, på trods af dens få elever i starten, et brud på den enhedsskole, som Socialdemokratiet ønskede.

Fig. 15: Klasseværelse på Fredensborg Skole u.a.
(Fredensborg Arkiverne)

Fig. 16: Fredensborg Skole med elever og lærere 1920.
(Fredensborg Arkiverne)

Asminderød-Grønholt 1900-1920

I min analyse af skolevæsenet i Asminderød-Grønholt vil jeg tage udgangspunkt i den samme problemstilling, som i behandlingen af Hørsholms skolevæsen ovenfor. Jeg vil kort sagt undersøge, om det kommunale skolevæsen blev en folkeskole ikke bare af navn, men også af gavn. Da jeg imidlertid ikke tidligere har beskæftiget mig med Asminderød-Grønholts skolevæsen, vil jeg her gå lidt bredere til værks i beskrivelsen af lokalsamfundet og ændringerne i skolevæsenet.

Asminderød-Grønholt landkommune havde i lighed med andre kommuner i Nordsjælland siden 1700-tallet været forkælet, hvad angår vejnet, i kraft af kongevejene, som var blevet anlagt for at lette kommunikationen mellem København og de nordsjællandske kongeslotte. I 1864 åbnede den såkaldte Nordbane, der var en jernbanelinje fra København over Hellerup, Lyngby, Holte, Birkerød, Lillerød, Hillerød, Fredensborg og herfra videre til Helsingør. Det betød togetogang mod København og Helsingør tre gange daglig til gavn for såvel person- som godstransport. Dermed var en vigtig forudsætning for den vækst, som området kom til at opleve især i 1900-tallet, på plads.

³¹ Se pjecen *Rungsted Private Realskole 1920-1970* og Forhandlingsprotokol for Rungsted Kostskoles Forberedelsesskole 1920-1930. Hørsholm Lokalkiv (herefter HL).

³² Det fremgår af sognerådets forhandlingsprotokol, at forældre søgte om gratis bøger til deres børn.

Jernbanen gav anledning til den bebyggelse og de erhverv, som man så i alle andre stationsbyer, som blev centre for den lokale handel, service og håndværksvirksomhed, godt hjulpet på vej af ophævelsen af de gamle købstæders monopol på håndværk og handel og indførelsen af næringsfrihed i 1862. I Fredensborg fik udviklingen imidlertid en speciel drejning. For det første tiltrak området mange rekonvalescenter og pensionister. For det andet tiltrak man mange landliggere, som lejede sig ind hos de lokale. De få, der havde råd til at erhverve en bolig her, boede og arbejdede som oftest i København i vinterhalvåret.

I slutningen af 1800-tallet og i starten af 1900-tallet oplevede Fredensborg en stor vækst og byggeaktivitet, der resulterede i, at antallet af ejendomme i Fredensborg voksede med næsten 60 %. En integreret del af væksten var den modernisering, som Asminderød-Grønholt oplevede. I 1906 kunne man tage såvel gas som vandværk i brug. I 1913 fik Fredensborg nedlagt kloaker, og i vinteren 1917-18 nåede elektricitetsforsyningen ud til alle, der havde de nødvendige installationer.³³

Nordbanen havde begunstiget områderne inde i landet, hvorimod områderne ved Øresundskyst ikke havde fået denne vitaminindsprøjtning. Det fik de i 1897, hvor kystbanen åbnede. Den var imidlertid kun enkeltsporet fra Rungsted og nordpå. Fra 1921 blev den dobbeltsporet også fra Rungsted til Helsingør. I et forsøg på kort at beskrive ændringerne i kommunen i begyndelsen af 1900-tallet kan man starte med befolkningsudviklingen. I 1901 boede der 5.064 indbyggere. I 1916 var tallet steget til 5.479, for i 1921 at være oppe på 5.888, således, at befolkningstallet i denne periode steg med godt 16 %.³⁴

Bag denne beskedne vækst gemmer der sig nogle forskydninger, som måske bedst kan beskrives med udgangspunkt i en sammenligning af beskrivelserne af kommunen i henholdsvis tredjeudgaven af *Trap Danmark* fra 1898 og fjerdeudgaven af samme værk fra 1920. I tredjeudgaven opgives indbyggertal for hele kommunen og Fredensborg By. I fjerdeudgaven opgives desuden indbyggertal for Asminderød, Sletten og Humlebæk, hvad der er et udtryk for, at disse bymæssige bebyggelser er vokset både i betydning og antal indbyggere. Fredensborg og Asminderød er vokset sammen til én bymæssig bebyggelse, så den i 1916 har næsten 1800 indbyggere. Dertil kommer Sletten, som er et fiskerleje med en villabebyggelse, hvor der bor godt 500, og Humlebækfiskerleje ligeledes med en villabebyggelse med i alt 350 indbyggere. Da kommunen har cirka 5480 indbyggere, bor godt 48% af indbyggerne i de bymæssige bebyggelser.³⁵ Asminderød-Grønholt har ligesom Hørsholm en dobbelthed i sig.

Skellet mellem land og by i Asminderød – Grønholt kom også til udtryk i det politiske liv, hvor konflikten mellem de voksende bysamfund (Fredensborg og kystdistriktet- det vil sige Humlebæk-Sletten) i kommunen og landområderne viste sig i uenighederne omkring forsyningen med gas, vand og el, hvor diskussionen gik på det forhold, at alle kommunens indbyggere skulle deltage i bekostningen, men at det som oftest var byboerne, der fik gavn af de store investeringer. Derfor var den politiske kløft ikke så meget mellem Højre og Venstre, som mellem land og by i starten af 1900-tallet.³⁶

³³ Madsen: *Fra Fredensborg. Bygninger – Borgere – Begivenheder*, 110-5; Jacobsen: *Fredensborg Skole*, 22-3.

³⁴ Folketal, areal og klima. 1901-60, 100-101

³⁵ Se: *Trap: Kongeriget Danmark. 3. udgave*, II, 57-60. I fjerdeudgaven (*Trap: Kongeriget Danmark. 4. udgave*, II, 73-4) angives de nævnte tal. Se desuden: Madsen: *Fra Fredensborg. Bygninger – Borgere – Begivenheder*, 121.

³⁶ Madsen: *Fra Fredensborg. Bygninger – Borgere – Begivenheder*, 110.

Fig. 17: Vexebo Skole med elever og lærer u.a.
(Fredensborg Arkiver)

Fig. 18: Daugløgke Skole med elever og lærerinde 1913.
(Fredensborg Arkiverne)

Hvis man kort skal karakterisere de samfundsmæssige ændringer og forskydninger i Asminderød-Grønholt kommune i de to første årtier af 1900-tallet, kan man sige, at Fredensborg og Kystdistriktet oplevede såvel kvantitative som kvalitative ændringer, medens landsbyerne i sammenligning hermed nærmest stod stille.

Skolevæsenet i en landkommune med bymæssig bebyggelse.

Dobbeltheden i kommunens struktur med hensyn til bebyggelse og erhverv kommer også til udtryk i det kommunale skolevæsen. Tydeligst i Fredensborg Centralskole, som åbnede i 1906. Her undervistes de undervisningspligtige børn hver dag i syv klasser inddelt efter alder. I kommunens øvrige syv skoler undervistes børnene i henholdsvis to og fire klasser på tværs af deres alder. Børnene var således kun inddelt i to klasser i Langstrup, Vexebo, Daugelykke, Toelt, Grønholt og Lønholt. I skolen i Sletten havde man valgt en mellemløsning. Her var børnene nemlig inddelt i fire klasser; men fælles for dem var, at børnene kun gik i skole hver anden dag.³⁷

I Sletten skole havde eleverne haft undervisning tre timer hver dag i et par år. Denne hverdagsundervisning var blevet gennemført efter henstilling fra skoledirektionen, men ordningen svarede ikke til skoledistriktets beboeres ønsker. Efter kort tid søgte de om igen at få indført undervisning hver anden dag, da de på grund af deres økonomiske forhold ikke kunne undvære børnene hver dag. Desuden spildtes for meget tid, når børnene skulle gå den lange vej fra Humlebæk til Sletten hver dag. I første omgang strittede sognerådet imod; men da beboerne så meget ønskede hverdagsundervisningen erstattet af hverandendagsundervisning, og da skolekommissionen anbefalede ændringen, bøjede sognerådet sig. Og først i 1929 indførtes hverdagsundervisning ved Sletten skole – efter udtrykkeligt ønske fra beboerne.³⁸

Når beboerne i skoledistriktet, hvor Fredensborg Centralskole lå, kunne leve med, at deres børn gik i skole hver dag, skyldtes det ikke nødvendigvis, at de var uafhængige af børnenes arbejde. Nej sagen var, at de til gengæld for at gå i skole hver dag kun gik i skole halvdelen af dagen, for det samlede timetal var det

³⁷ Skoleberetninger m.v. Alfabetisk ordnet efter amt. Frederiksborg Amt. Lyng-Kronborg Herred 1910. Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, 2. Kontor. RA.

³⁸ Larsen: 'Sletten skole 1907-1926', 21; Larsen: 'Sletten skole udvidelse', 27-8.

samme, hvad enten man gik i skole hver eller hver anden dag. Det betød, at disse børn kunne kombinere deres halve skoledag med et halvdagsjob, hvad der var almindeligt i byerne, hvor to børn deltes om et heldagsarbejde³⁹. Forskellen på Centralskolens hverdagsundervisning og de andre syv skolars hverandendags-undervisning afspejler derfor sandsynligvis forskellige typer af arbejdsmarked i henholdsvis det bymæssige Fredensborg og i de områder, hvor erhvervslivet var præget af landbrug og fiskeri. En anden mulig forklaring kunne være, at relativt flere forældre i Fredensborg var så velstående, at de ikke var afhængige af børnenes arbejde.

Fig. 19: Toelt Skole med elever og lærer 1922 eller 1923. (Fredensborg Arkiverne)

Fig 20: Marinus Sørensen (1884-1957) overlærer senere skoleinspektør ved Fredensborg Skole 1921- 1951. (Fredensborg Arkiverne)

Der var selvfølgelig ikke tale om, at der eksisterede to helt med vandtætte skotter adskilte arbejdsmarkeder for børn i denne lille kommune. Desuden udviklede erhvervslivet sig, og dermed udviklede arbejdsmarkedet sig – også det for børn. Det afspejlede sig også i skolens hverdag og forsøget på at regulere indbyggerne og dermed også børnenes liv og skoleliv. Man skelnede mellem lovlige og ulovlige forsømmelser. Til de første hørte de forsømmelser, der skyldtes sygdom, hårdt vejr og ufremkommelige veje. Disse forsømmelser medførte ikke bøder. Det gjorde derimod de ulovlige forsømmelser; men hvad der var ulovlige forsømmelser, hvorvidt de skulle medføre bøder, og hvor store disse skulle være, fortolkedes vidt forskelligt fra kommune til og kommune og forandrede sig over tid. Det er derfor bemærkelsesværdigt, at sognerådet i 1907 vedtager ”...for indeværende Aar at undlade at ikende de af de skolesøgende Børn, som søge Centralskolen og som deltage i Høstarbejdet Bøder for Forsømmelser i Høsttiden”. Hvorimod samme sogneråd året efter vedtager ikke at eftergive mulkt for skoleforsømmelser på grund af høsten.⁴⁰

³⁹ Gjerløff og Jacobsen: Da skolen blev sat i system 1850-1920, 265

⁴⁰ Forhandlingsprotokol, 8/8 1907 og 26/11 1908. Sognerådets Forhandlingsprotokoller 1898-1918. Asminderød-Grønholt Kommune. RA. Jeg har andetsteds behandlet forholdet mellem skolegang og arbejdsmarkedet i Hørsholm. Se Jensen: ‘Brudstykker af Hørsholms skolehistorie’, 19-22.

Som det forhåbentlig fremgår af det foregående, var Asminderød-Grønholt sognekommune omkring 1920 en kommune med to ansigter. På den ene side havde man de store landområder præget af landsbyer og landbrug. På den anden side havde man den bymæssige bebyggelse, Fredensborg, og de to fiskerlejer med deres villabebyggelser – Humlebæk og Sletten. Denne struktur havde givet anledning til et skolevæsen, der på tilsvarende vis var todelt, et skolevæsen, hvor man på den ene side havde centralskolen med købstadslignende forhold (hverdagsundervisning, aldersinddelt undervisning i syv klasser), på den anden side havde kommunen syv skoler med landsbyordnet undervisning (to eller fire klasser, hverandendagsundervisning).

Det er ikke bare en sen eftertid, der ser sådan på det. I anledning af en forespørgsel fra sognerådet havde Indenrigsministeriet *”resolvet, at Fredensborg By maa betragtes som bymæssig Bebyggelse, medens den øvrige del af Kommunen anses som almindelig Landkommune”*.⁴¹ Hvorfor sognerådet spørger indenrigsministeriet om kommunens kommunale status, er ikke helt klart; men det hænger sandsynligvis sammen med overvejelser i sognerådet om en ændring af skolevæsenet, for kort tid efter indløber endnu en skrivelse fra Indenrigsministeriet. Heri hedder det, at kommunen eventuelt godt kan indføre købstadsordning for centralskolens vedkommende, medens den hidtidige ordning kan bibeholdes for de øvrige skolars vedkommende.⁴²

Fig. 21: Gilleleje Skole med elever og lærere i 1923. Marinus Sørensen og lokalpolitikere fra Asminderød-Grønholt aflagde besøg på Gilleleje skole inden de tog den endelige beslutning om at reformere kommunens skolevæsen. (Gribskov Arkiv)

Fig. 22: Fredensborg Skole. 3. real 1929 med frk. Bro og A. Romose. (Fredensborg Arkiverne)

I forlængelse heraf fremsættes et forslag om oprettelse af realklasse eller mellemskoleklasse ved Fredensborg Centralskole.⁴³ Dermed sættes en proces i gang som foreløbig ender med en ny skoleplan, som vedtages af sognerådet og stadfæstes af undervisningsministeriet 12.april 1921. Heri slås det fast, at Centralskolen i Fredensborg er undergivet de for købstadsskoler gældende regler. Desuden er det planen, at denne skole skal bestå af følgende tre afdelinger: 1. grundskolen for børn fra den skolepligtige alders begyndelse indtil 11-årsalderen med fire fortløbende etårige klasser, 2. hovedskolen for børn fra 11 til 14 år

⁴¹ Forhandlingsprotokol, 13/1 1920. Sognerådets Forhandlingsprotokoller 1918-1935. Asminderød-Grønholt Kommune. RA.

⁴² Forhandlingsprotokol, 6/2 1920. Sognerådets Forhandlingsprotokol 1918-1935. Asminderød-Grønholt kommune. RA.

⁴³ Forhandlingsprotokol, 23/3 1920. Sognerådets Forhandlingsprotokol 1918-1935. Asminderød-Grønholt kommune. RA.

med tre fortløbende etårige klasser, og 3. mellemskolen for børn fra 11-årsalderen med 4 mellemskoleklasser. Kommunens øvrige syv skoler forbliver landsbyordnet. Fire af skolerne skal have fire klasser, og tre skal have to klasser.

Planen overhales imidlertid af virkeligheden. Skolekommissionen vedtager nemlig allerede den 16. marts 1922, efter indhentet erklæring fra overlæreren, at anbefale sognerådets andragende om at måtte udsætte oprettelsen af mellemskole ved Fredensborg Centralskole.⁴⁴ Derfor er planen, som den findes i Undervisningsministeriets arkiv, da også forsynet med en håndskrevet påtegning, hvor der står: *"Oprettelse af Mellemskolen udsættes indtil videre".*⁴⁵

Den nævnte overlærer er Marinus Sørensen, der var blevet ansat efter Undervisningsministeriets stadfæstelse af den nye skoleplan. Ligesom han spiller en vigtig rolle ved udsættelsen af indførelse af mellemskolen, er han af betydning for, at tanken om at lade det kommunale skolevæsen udbyde undervisning, der forberedte børn til en eksamen – mellemskoleeksamen eller realeksamen – dukker op igen. Han fremsætter den 6. marts 1924 i skolekommissionen et forslag i den retning. Behandlingen af forslaget udsættes; men det er værd at bemærke, at man beslutter at besøge Gilleleje skole, hvor en ordning, som den foreslåede, er gennemført.⁴⁶

Om det er besøget på skolen i Gilleleje, der har gjort udslaget, vides ikke; men på mødet i skolekommissionen otte dage efter vedtages overlærerens forslag enstemmigt, og man vedtager, efter at have hørt lærerrådets mening, at andrage undervisningsministeriet om at lade skoleplanen af 12. april 1921 træde i kraft snarest muligt. Dog skal den vedtagne skoleplans §2 ændres, så der i stedet for fire mellemskoleklasser indføres *"2 Realklasser med Præliminæreksamen som Maal"*. Skolekommissionen anmoder i øvrigt lærer Sørensen om at formulere teksten til indstillingen.⁴⁷

Sognerådet følger indstillingen fra kommissionen ved at vedtage at søge undervisningsministeriet om fritagelse for indførelse af mellemskole imod at indføre *"en Realskole med Præliminæreksamen som Maal"*.⁴⁸ Overlærer M. Sørensens forslag til skoleplan for Centralskolen, hvorefter der indføres to klasser med præliminæreksamen som formål, vedtages i skolekommissionen 28. januar 1925.

I et velfærdshistorisk perspektiv er det som nævnt vigtigt, om den ændring af skolevæsenet i Asminderød-Grønholt, som behandles her, medførte indførelse af skolepenge. Emnet tages op i skolekommissionen i anledning af, at Undervisningsministeriet forlanger en udtalelse angående betaling af skolepenge for

⁴⁴ Protokol for Asminderød-Grønholt Skolekommission. Forhandlingsprotokol, 16/3 1922. Skolekommissionens Forhandlingsprotokol 1903-1955. Asminderød-Grønholt kommune. RA.

⁴⁵ Skoleplaner m.v. Købstæder og lignende Asminderød-Grønholt 1921. Skoleplaner, amtvis ordnede 1920-1934. Børne- og Undervisningsministeriet. RA. Skoledirektionens meddelelse af den midlertidige udsættelse tages til efterretning i sognerådet den 24. februar 1922.

⁴⁶ Forhandlingsprotokol, 6/3 1924. Skolekommissionens Forhandlingsprotokol 1903-1955. Asminderød-Grønholt kommune. RA.

⁴⁷ Forhandlingsprotokol, 14/3 1924. Skolekommissionens Forhandlingsprotokol 1903-1955. Asminderød-Grønholt kommune. RA.

⁴⁸ Forhandlingsprotokol, 26/6 1924. Sognerådets forhandlingsprotokoller 1898-1935. Asminderød-Grønholt kommune. RA.

undervisning i realklassen, og skolekommissionens henstilling til sognerådet i den forbindelse er vigtig. Kommissionen er enig om at henstille:

”til Sogneraadet at Undervisningen for inden-kommunale Børn er gratis men at dersom Sogneraadet ikke mener at kunne gaa med paa en saadan Ordning (som Skolekommissionen dog af Hensyn til Skolens Trivsel maa anse for den sundeste) maa i saa Fald bede om at mindst 1/3 af de Børn der benytter Undervisningen i Realskolen maa faa gratis Undervisning”.⁴⁹

Fig. 23: Asminderød-Grønholt sogneråd 1921-1925. På fotografiet ses fra venstre mod højre: Arbejdsmand Hans Rasmussen, Langerød, Savværksarbejder N.P. Petersen, Fredensborg, gårdejer Rasmus Mathisen, Lønholt, gårdejer Hans Hansen, Danstrup, gårdejer Edv. Nielsen, Toelt, direktør I.Hansen Humlebæk, trafikassistent J.Kure, Fredensborg, kommunesekretær Poul Hedegaard, Fredensborg, gårdejer J. Børgesen/formand, Langstrup, gårdejer Carl Nielsen/kasserer, Grønholt, gårdejer Hans Olsen, Endrup, biografejer Peter Hansen, Fredensborg, parcellist J. Jensen, Toelt, murermeister P. Jørgensen, malermester H. Jessen og fisker Hvidtfeldt Larsen. (Fredensborg Arkiverne)

⁴⁹ Forhandlingsprotokol, 8/10 1925. Skolekommissionens Forhandlingsprotokol 1903-1955. Asminderød-Grønholt kommune. RA. I Skoleplaner, amtvis ordnede 1920-1934. Børne- og Undervisningsministeriet. RA findes to skoleplaner for Asminderød-Grønholt. Dels Skoleplan for Asminderød-Grønholt Skolevæsen, der blev stadfæstet 12. april 1921 med den omtalte udskydelse af oprettelse af mellemskolen. Dels Skole-, Time- og Undervisningsplan For Fredensborg Centralskole i Asminderød Kommune. Denne skoleplan blev vedtaget af skolekommissionen den 1. december 1925, af sognerådet den 7. april 1926 og approberet af undervisningsministeren den 8. november 1926.

Fig. 24: J Børgesen. Gårdejer fra Langstrup (1862-1936). Sognerådsformand 1909-1933. (Fredensborg Arkiverne)

Medlemmerne er således enige om, at undervisningen bør være gratis, altså skattefinansieret, hvad der er en forudsætning for, at skolevæsenet kan kaldes universalistisk, og tilsyneladende er der bred enighed i den sag, for spørgsmålet om skolepenge ses ikke behandlet sidenhen, og tilsyneladende indføres der ikke skolepenge i Asminderød-Grønholt.⁵⁰

Hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt bøger og materiel er gratis og skattefinansieret, er formuleringerne i de skoleplaner ikke helt enslydende. I planen fra 1921 hedder det, at al undervisning, bøger og materiel er gratis for de i kommunen hjemmehørende børn: *"dog kun for så vidt Forældrene ikke selv ønsker at anskaffe dem"*. Denne plan ændres, som beskrevet ovenfor, for Fredensborg Centralskoles vedkommende, og i denne plan hedder det, at bøger og materiel er gratis i folkeskolen, *"Bøger dog kun for saa vidt Forældrene ikke selv kan anskaffe dem."*⁵¹ Disse formuleringer rejser nogle spørgsmål: Var der to forskellige regler for henholdsvis de landsbyordnede skoler og Fredensborg Centralskole? Var der forskellige regler for Centralskolen, alt efter om børnene gik i folkeskolen eller realskolen? Jeg kan ikke svare på disse spørgsmål her og nu; men i Fredensborg Centralskole var bøger og undervisningsmidler ikke uden videre gratis. Det var de kun for de fattige.

Det ville have været meget oplysende, hvis jeg kunne have peget på de konkrete årsager til, at man oprindelig foreslog, at man oprettede en mellemskole, og de konkrete årsager til, at man faktisk vedtog denne model. Det ville endvidere have kastet lys over den lokale skolepolitik, hvis jeg kunne have påvist motiverne bag udskydelsen af mellemskoleplanen og den senere omkalfatring til det, som overlærer

⁵⁰ Henriette Kragh Jacobsen behandler ikke spørgsmålet, og adspurgt direkte mener hun ikke at have mødt problemstillingen under sit arbejde med bogen om Fredensborg Skole. Bent Skov Larsen, der i de i litteratur- listen nævnte artikler har beskrevet, en anden del af Asminderød-Grønholts skolevæsen – nemlig Humlebæk skole – er heller ikke i sit arbejde stødt på skolepenge i kommunens skolevæsen.

⁵¹ Se note 49 for angivelse af, hvor de to planer findes.

Sørensen senere beskriver som: *"Præliminærskole med 4 Klassetrin."*⁵² I det arkivalske materiale findes imidlertid ikke vidnesbyrd, der tillader at sige noget om disse årsager og motiver, og jeg vil derfor tolke ændringen i lyset af den nyeste historieforsknings vurdering af denne skole- og eksamensform i forhold til mulige alternativer. Den siger, at denne eksamensform passede bedre for realskoler på landet og i stationsbyer under opbygning. Det var lettere at oprette en ny skole med fire etårige realklasser i ét samlet forløb end med fire mellemskoleklasser og en realklasse med både mellemskoleeksamen og realeksamen.⁵³ Hvem var det, der gennemførte reformen af skolevæsenet i Asminderød-Grønholt? I sin lille bog *Fredensborg Kommune- og Realskole som købstadsskole gennem 25 Aar* roser overlærer Marinus Sørensen de sognerådsmedlemmer, som i 1920 vedtog indførelsen af købstadsordningen med en eksamensskole, for deres sunde blik og klare fremsyn. I dette sogneråd med 15 medlemmer fyldte gårdmændene godt op. De talte seks medlemmer, hvortil kom en parcellist. Den næststørste gruppe var de tre fiskere fra Sletten. Hertil kom: en bankdirektør, en biografejer (også omtalt som hotelejer), en trafikassistent, en smedemester og endelig rådets enlige kvinde – en dameskrædder. Marinus Sørensen er så beskeden, at han ikke nævner den måske vigtigste, hvad angår den konkrete udformning af skoleplanen – nemlig sig selv. Jeg har gjort meget ud af skellet mellem land og by, så det er vigtigt at gøre opmærksom på, at af de ovennævnte kom de fem fra Fredensborg, de tre fra Sletten og de resterende syv fra sognekommunens store landområder. Hvad angår sognerådsmedlemmernes partitilhørsforhold, forholdt det sig sådan, at ved valget i 1917 fik Socialdemokratiet fire, Det radikale Venstre to og fælleslisten for Højre og Venstre hele ni medlemmer valgt. Ved valget i 1921 gik Socialdemokratiet et mandat frem på bekostning af fælleslisten. Men de partipolitiske skel kom ikke til udtryk i den her behandlede reformproces. De viste sig dog i et andet skolepolitisk spørgsmål, nemlig i spørgsmålet om, hvorvidt kommunens skolevæsen skulle udbygges i "Kystdistriktet". Beboerne her androg i 1924 om indførelse af undervisning hver dag og opførelse af en "Centralskole", og de støttedes af den socialdemokratiske sognerådsgruppe; men forslaget nedstemtes af et flertal i sognerådet.⁵⁴ Først i 1929 får Kystdistriktet sin skoleudvidelse og hverdagsundervisning.⁵⁵ Resultatet af reformprocessen i Asminderød-Grønholt, der startede med oprettelsen af Fredensborg Centralskole i 1907, bliver altså, at man fastholder det todelte skolevæsen med en købstadsordnet centralskole i Fredensborg og syv landsbyordnede skoler i resten af kommunen. Man opgiver planen om en mellemskole med mellemskoleeksamen, men opretter en realskole, der skal føre eleverne op til en præliminæreksamen. Undervisningen forbliver gratis, hvorimod der skal betales for materiel og skolebøger, hvis forældrene kan betale.

Asminderød-Grønholt sognekommune har foretaget et skridt henimod at gøre det kommunale skolevæsen til en folkeskole af gavn såvel som af navn ved at indføre købstadsordnet skolevæsen ved Fredensborg Centralskole med mulighed for at tage en præliminæreksamen. Dette skridt betød en indsnævring af grundlaget for private skoler.⁵⁶ Men i resten af kommunernes skoler bibeholdtes det landsbyordnede skolevæsen, så man kan vanskeligt sige, at kommunen havde en fælles folkeskole.

⁵² Sørensen: *Fredensborg Kommune- og Realskole*, 9.

⁵³ Nørr, 'Hvorfor blev skoleloven af 1937 først gennemført i 1950'erne og 1960'erne?', 351.

⁵⁴ Forhandlingsprotokol, 4/12 1924. Sognerådets forhandlingsprotokoller 1898-1935. Asminderød-Grønholt kommune. RA. Allerede den 26. november 1920 rejstes spørgsmålet om en udbygning af skolevæsenet i Kystdistriktet i sognerådet.

⁵⁵ Larsen: 'Sletten skoles udvidelse', 24. Sagen blev rejst allerede i 1919. Se *Nordsjællands Socialdemokrat* 15. november 1919.

⁵⁶ I sognerådets forhandlingsprotokoller kan man følge tilskuddene til privatskoledrift. Begtrupskole får tilskud; men det hører op omkring 1910

Fig. 25: Asminderød-Grønholt sogneråd 1921-1925 på udflugt. (Fredensborg Arkiverne)

Fig. 26: Asminderød-Grønholt sogneråd 1925-29. (Fredensborg Arkiverne)

Konklusion og perspektiv

En række generelle faktorer har selvfølgelig spillet en rolle i ovenfor beskrevne ændringer af skolevæsenet i de to kommuner. Det drejer sig om lovgivning, demografi og erhvervs- og klassestruktur. Det har ikke her været muligt at skænke dem den opmærksomhed, som de fortjener; men hovedformålet har da også været et andet, nemlig at belyse hypotesen om, at disse københavnske forstadslandkommuner med bymæssig bebyggelse udviklede en hybrid form for folkeskole - en mellemting mellem den landsbyordnede og købstadsordnede.

At skolevæsenet i de to landkommuner med bymæssig bebyggelse, Asminderød-Grønholt og Hørsholm ændrede sig fra at være landsbyordnede til at nærme sig de købstadsordnede er forhåbentlig fremgået af de foregående sider. De fik det, jeg har kaldt en hybrid form. Det næste skridt i mit projekt med undersøgelse af den nordsjællandske skolehistorie i et velfærdshistorisk perspektiv bliver at undersøge skolevæsenets udvikling i andre af de nævnte landkommuner med bymæssig bebyggelse.

Fremskridt er et forkæret begreb blandt historikere; men i den velafgrænsede betydning, som jeg anvender det her, er det forsvarligt at sige, at politikerne i de to kommuner, Hørsholm og Asminderød-Grønholt, i starten af 1900-tallet vedtog og gennemførte reformer, der betød fremskridt for de kommunale skolevæsenere – fremskridt hen imod skabelsen af en folkeskole såvel af navn som af gavn, hvor folkeskolen var en universalistisk, gratis og skattefinansieret fælles skole. Hvis det fremtidige arbejde med den nordsjællandske skolehistorie viser eksempler, der peger i samme retning, er det nærliggende at se disse som led i den lange proces, som har skabt den danske folkeskole, og ikke mindst som led i den proces, som udvaskede skellet mellem land og by på skoleområdet.

I en karakteristik af kredsen af aktører i processen, der resulterede i reformerne, er det nemmeste at starte med den politiske beskrivelse. Alle de lokale politiske partier bakkede op om resultatet; men det er straks lidt sværere at beskrive kredsens sociale sammensætning, hvis man ikke skal starte med at pege på de grupper, der var stærkt underrepræsenteret. Det drejer sig om kvinderne og lønmodtagerne, hvorimod gårdejere og selvstændige næringsdrivende var godt repræsenteret. Ikke overraskende kan man således konstatere, at kredsen af aktører adskiller sig væsentligt fra den gruppe, som Kolstrup finder i de store

købstæder; men omvendt tilhører de den middelklasse, som såvel Petersen som Baldwin udpeger, som væsentlig ved velfærdsstatens fødsel.

Undersøgelsen her er tænkt som et led i en række undersøgelser af nordsjællandske skoleforhold set i et velfærdshistorisk perspektiv. Den lokale skole er her blevet behandlet som en del af velfærdshistorien. På ganske tilsvarende vis kan andre velfærdsinstitutioner og normer ses fra et lokalt perspektiv. Det gælder vuggestuer, børnehaver og sundhedsområdet i bred forstand.

De nævnte institutioner og de normer, de er udtryk for, fremtræder mere lokalt bestemte end de normer og institutioner, der udspringer af nogle af de statslige politikker, der traditionelt opfattes som velfærdshistoriens kerneområder: fattig, forsorgs-bistandslovgivningen og lovgivningen omkring alderdomsforsørgelse; men selv på nogle af disse områder spiller lokale forhold og normer ind. Et oplagt eksempel er her alderdomsforsørgelsesloven af 1891, der ofte nævnes som den første danske lov, der kan kaldes velfærdsstatslig. Den lod det i vid udstrækning være op til de lokale sogneråds skøn, om ansøgere skulle have alderdomsforsørgelse og i bekræftende fald, hvor meget, således at en undersøgelse af praksis i de forskellige sogneråd kan vise, om det giver mening at tale om lokale særtræk.

Som nævnt i indledningen anser jeg velfærdsstaten eller velfærdssamfundet for at være en del af dansk identitet i 2016 samtidig med, at der er stærkt delte meninger om fænomenet. Ikke mindst er der uenigheder om, hvad kernen i velfærdsstaten er. Ligesom holdningerne er forskellige. I den forbindelse er det oplagt at undersøge, om der bag forskellighederne ligger regionale forskelle. Derfor vil det bagvedliggende spørgsmål i det fremtidige arbejde med projektet om den nordsjællandske velfærdshistorie være, om man kan identificere en speciel nordsjællandsk velfærdsprofil som en del af en nordsjællandsk identitet?

Litteratur og kilder

Utrykt materiale

Rigsarkivet, national plan:

Rigsarkivet (RA), Børne- og Undervisningsministeriet. Skoleplaner, amtsvis ordnede 1920-1934.

Rigsarkivet (RA), Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, 2. kontor approberede Skoleplaner 1901-1910.

Rigsarkivet (RA), Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, 2. Kontor, Skoleberetninger 1910, Alfabetisk ordnet efter amt.

Rigsarkivet, Fællesorganisationen af Landkommuner med bymæssig

Rigsarkivet (RA), Fællesorganisationen af Landkommuner med bymæssig bebyggelse (Foreningen af bymæssige Kommuner).

Rigsarkivet, Hørsholm Kommune:

Rigsarkivet (RA), Hørsholm Kommune, Protokol over forhandlinger uden for sognerådet henlagt i sognerådets journalsager 1888-1937 under journalnr. 1927 10/42-44.

Rigsarkivet (RA), Hørsholm Kommune, Skolekommissionens Forhandlingsprotokoller 1886-1949.

Rigsarkivet (RA), Hørsholm Kommune, Sognerådets Forhandlingsprotokoller 1889-1928.

Rigsarkivet (RA), Hørsholm Kommune, Sognerådets journalsager 1861-1941. Journalsager med nr.14.1.0/1-2.

Rigsarkivet, Asminderød-Grønholt kommune (Fredensborg-Humlebæk)

Rigsarkivet (RA), Asminderød-Grønholt kommune, Materiale vedrørende foreningens stiftelse.

Rigsarkivet (RA), Asminderød-Grønholt kommune, Skolekommissionens Forhandlingsprotokol 1903-1955.

Rigsarkivet (RA), Asminderød-Grønholt kommune, Sognerådets forhandlingsprotokoller 1898-1935.

Rigsarkivet, Lyng-Kronborg herreds provsti:

Rigsarkivet (RA), Lyng-Kronborg herreds provsti. Skoledirektionen.

Hørsholm Lokalarkiv:

Hørsholm Lokalarkiv (HL), Forhandlingsprotokol for Rungsted Kostskoles Forberedelsesskole 1920-1930.

Hørsholm Lokalarkiv (HL), H. C. Rosted: Fra Almueskole til Folkeskole. Træk af Hørsholm Sogns Skolevæsens Historie. 1942.

Fredensborg Arkiverne:

Fredensborg Arkiverne (FA), Lister over medlemmer af Asminderød-Grønholts sogneråd med angivelse af partitilhørsforhold udarbejdet af Ernst Tursø.

Fredensborg Arkiverne (FA), Valgavis for Hørsholm, Birkerød og Bloustrød Kommuner udgivet af de socialdemokratiske Foreninger 1913, 1917 og 1921.

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv:

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA), Socialdemokratisk Forening for Hørsholm. Forhandlingsprotokoller 1905-1959

Trykt materiale

Andersen, Jørgen Goul, 'Den universelle velfærdsstat', *Grus*, 20(56/57), 1999, 40-42.

Appel, Charlotte og Fink-Jensen, Morten: Da læreren holdt skole. Tiden før 1780. Dansk Skolehistorie. Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år [bind 1], Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2013.

Baldwin, Peter: The Politics of Social Solidarity. Class Bases of the European Welfare State 1875-1975. Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge, 1975.

Bengtson, Carl (red.): *Rungsted Private Realskole 1920-1970*, Rungsted: Rungsted private Realskole, 1970.

Busck, Steen: 'Mikrohistorie og lokalhistorie', *Den jyske historiker*, 85, 1999, 47-65.

Christensen, Find, Larsen, Bent Skov og Thomsen, Erik: *Humblebæk skole gennem 100 år. Fredensborg-Humblebæk Lokalhistoriske Forenings årsskrift*. Fredensborg: Fredensborg-Humblebæk lokalhistoriske Forening, 2007.

de Coninck-Smith, Ning: *For barnets skyld Byen skolen og barndommen 1880-1914*, København: Gyldendal, 2000.

Christiansen, Niels Finn, Petersen, Jørn Henrik og Petersen, Klaus: *Frem mod socialhjælpsstaten. Dansk Velfærdshistorie* [bind 1.], Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2010.

Folketal, areal og klima. 1901-60, København: Det Statistiske Departement, 1964.

Gjerløff, Anne Katrine og Jacobsen, Anette Faye: *Da skolen blev sat i system 1850-1920. Dansk Skolehistorie. Hverdag vilkår og visioner gennem 500 år* [bind 3]. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2014.

Gjerløff, Anne Katrine, Jacobsen Anette Faye, Nørgaard Ellen og Ydesen, Christian (2014) *Da skolen blev sin egen 1920-1970. Dansk skolehistorie 4 Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år* [bind 4], Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2014.

Hørsholm Avis, i perioden fra 1920.

Ipsen, Merete m.fl. (red.): *...herfra min verden går. Dansk identitet i fortid, nutid og fremtid*. Vejle: Sammenslutningen af Lokalarkiver, 2002.

Jacobsen, Henriette Kragh: *Fredensborg Skole*. Fredensborg: Fredensborg-Humlebæk Lokalhistoriske Forening og Fredensborg Lokalhistoriske Arkiv, 2006.

Jensen, Hans Jørgen Winther: *Brudstykker af Hørsholms skolehistorie Museum Nordsjælland. Hørsholm Årbog*. Hørsholm: Museum Nordsjælland, 2014.

Johansen, Hans Chr. og Holten, Birgitte: *Velfærdsstaten i tal. Register. Dansk Velfærdshistorie* [registerbind], Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2015.

Kolstrup, Søren: *Velfærdsstatens rødder. Fra kommunesocialisme til folkepension*, København: SFAH, 1998.

Kolstrup, Søren: 'Anmeldelse af Gjerløff, Anne Katrine og Jacobsen, Anette Faye: *Da skolen blev sat i system 1850-1920. Dansk Skolehistorie. Hverdag vilkår og visioner*. Bd. 3. Aarhus 2014.', *Uddannelseshistorie*, 48, 2014, 218-21.

Kruchow, Larsen og Persson: *Bidrag til den danske skoles historie 1898-1984*. Bd. 4 København: Unge Pædagoger, 1985.

Larsen, Bent Skov: 'Sletten skole 1907-1926', *Humblebæk skole gennem 100 år* [Årsskrift for Fredensborg-Humblebæk lokalhistoriske forening for 2007], Fredensborg: Fredensborg-Humblebæk Lokalhistoriske Forening og Fredensborg Lokalhistoriske Forening 2007, 19-23.

Larsen, Bent Skov (2007) 'Sletten skoles udvidelse 1929', *Humblebæk skole gennem 100 år* [Årsskrift for Fredensborg-Humblebæk lokalhistoriske forening for 2007], Fredensborg: Fredensborg-Humblebæk Lokalhistoriske Forening og Fredensborg Lokalhistoriske Forening 2007, 24-9.

Larsen, Christian (red.): *Realskolen gennem 200 år*, København: Danmarks Privatskoleforening, 2010.

Larsen, Christian, Nørr, Erik og Sonne, Pernille: *Da skolen tog form 1780-1850. Dansk skolehistorie. Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år* [bind 2], Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2013.

Madsen, Claus Bitsch Ellekær: *Fra Fredensborg. Bygninger – Borgere – Begivenheder*. Fredensborg: Bevaringsforeningen "Fredensborg" og Fredensborg-Humblebæk Lokalhistoriske Forening, 2003.

Markussen, Ingrid: *Visdommens lænker. Studier i enevældens skolereformer fra Reventlow til skolelov*. København: Landbohistorisk Selskab, 1988.

Nissen, Gunhild: *Bønder skole og demokrati: En undersøgelse i fire provstier af forholdet mellem den offentlige skole og befolkningen på landet i tiden ca. 1880 og 1910*, København: Forlaget Becktegn, 1973.

Nordsjællands Socialdemokrat, i perioden fra 1919-22

Nørr, Erik: 'Hvorfor blev skoleloven af 1937 først gennemført i 1950'erne og 1960'erne?', Hansen, Else og Jespersen, Leon (red.): *Samfundsplanlægning i 1950'erne*, København Museum Tusculanums Forlag, 2009, 153-226.

Nørr, Erik: 'Stigende tilstrømning og fortsat Ørstedes skala – skoler, eksaminer, censur og karaktergivning 1923-63', Larsen, Christian (red.): *Realskolen gennem 200 år*, København: Danmarks Privatskoleforening, 2010, 351-384.

Petersen, Jørn Henrik: 'Gårdmandsvenstre – velfærdsstatens far', Petersen, Klaus (red.): *13 historier om den danske velfærdsstat*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2003.

Petersen, Jørn Henrik, Petersen, Klaus og Christiansen, Niels Finn: *Frem mod socialhjælpsstaten. Dansk Velfærdshistorie* [bind 1]. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2010.

Socialdemokratiets principprogram 1913, <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/socialdemokratiets-principprogram-1913/> [11.11.2019].

Sørensen, Marinus: Fredensborg Kommune-og Realskole som købstadsskole gennem 25 Aar 1921-1946. Fredensborg, 1946.

Trap, Jens Peter: Kongeriget Danmark 3.udgave. Andet Bind. Frederiksborg Kjøbenhavns Holbæk Sorø og Præstø Amter. København: Gad, 1898.

Trap, Jens Peter: Kongeriget Danmark 4.udgave. Andet Bind. Frederiksborg Kjøbenhavns Holbæk Sorø og Præstø Amter. København: Gad, 1920.